

Suomen partisiippien ja relatiivilauseiden suhteista¹

Fred Karlsson

Monissa suomen kieliopissa on todettu, että agenttipartisiippien ja relatiivilauseiden välillä vallitsee selvä suhde. Tämä yhteys esitetään usein niin, että agenttipartisiipit vastaavat relatiivilauseita tai että relatiivilause on muutettavissa agenttipartisiipiksi. Voi sanoa, että eräät kieliopintekijät ovat ajattelutavaltaan transformationalisteja esittäessään yllä mainittujen tapaisia huomioita.² Tällaiset kuvaukset ovat hyvin lähellä transformaatioteorian menettelytapoja, edellyttäväthän ne, että relatiivilauseet ovat jossain mielessä »ensisijaisempia» ja (synkronisesti) »alkuperäisempiä» kuin niitä vastaavat partisiipit. Myös perinteinen termi *lauseenvastike* viittaa lauseiden primaarisuuteen: ei puhuta »partisiipinvastikkeista», kun tarkoitetaan lauseita.

Intuitiivisesti tuntuu ilmeiseltä, että agenttipartisiipit muodostavat relatiivilauseisiin nähden sekundaarin muotoryhmän. Agenttipartisiipit tuntuvat monimutkaisemmilta, ja vaikkei tarkkoja tilastotietoja liene olemassa, on varmaan oikein väittää, että agenttipartisiipit ovat (puhutus- kielessä paljonkin) harvinaisempia kuin relatiivilauseet. Transformaatioteoriassa relatiivilauseiden ensisijaisuutta perustellaan hiukan toisin. Tutkittaessa attribuuttina ja predikatiivina esiintyvien adjektiivien myötäesiintymäsuhteita havaitaan seuraavanlaisia vastaavuuksia:

(1) <i>tyttö, joka on kaunis</i>	(2) <i>kaunis tyttö</i>
<i>tyttö, joka on lihava</i>	<i>lihava tyttö</i>
<i>?tyttö, joka on kirjava</i>	<i>?kirjava tyttö</i>
<i>*tyttö, joka on kieliopillinen</i>	<i>*kieliopillinen tyttö</i>
<i>*tyttö, joka on korkea</i>	<i>*korkea tyttö.</i>

Yllä oleviin lausekkeisiin sisältyvien adjektiivien kieliopillisuus on pareittain sama riippumatta siitä, onko adjektiivi attribuuttina vai predikatiivina.

¹ Tämä kirjoitus perustuu esitelmään, jonka pidin Suomen syntaksin ja semantiikan päivillä Tampereella 23. 9. 1972. Haluan kiittää seuraavia henkilöitä tätä kirjoitustani hyödyttäen keskusteluista ja avusta: Orvokki Heinämäki, Göran Karlsson, Ilkka Raimo, Åsa Sahlquist, Kari Suomi, Tuomo Tuomi ja varsinkin Kalevi Wiik.

² Vrt. esim. Hakulinen, SKRK s. 478 ja Penttilä, Suomen kielioppi s. 640.

Nämä myötäesiintymävastaavuudet eivät hevin voi olla sattumanvaraisia: kysessä tuntuu olevan yksi eikä kaksi joukkoa esiintymisrajoituksia. Transformaatioteoriassa predikatiivadjektiivit katsottaisiin syvärakenteiksi ja adjektiiviattribuutit johdettaisiin niistä transformaatioilla: täten kyseiset rajoitukset ilmoitetaan kieliopissa vain kerran ja saavutetaan eräänlainen »yleistys». Syvärakenteen tasolla määritetään, mitkä predikatiivadjektiivin sisältävät lauseet ovat kieliopillisia, ja koska vain kieliopillisia syvärakenteita syötetään transformaatiokomponenttiin, kielioppi johtaa automaattisesti kaikki kieliopilliset adjektiiviattribuutit.

Relatiivilauseiden ensisijaisuutta verrattuina partisiippeihin perusteltaiisiin samoin. Pintarakenteen partisiipit ovat järjestään adjektiivisia, ja siksi ne johdettaisiin relatiivilauseista.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on esittää muutamia havaintoja niistä rajoituksista, joiden alaisia suomen partisiipinmuodostustransformaatiot ovat. Pääasiassa tulen käsittelemään agenttipartisiippitransformaatiota; jossain määrin pohditaan myös aktiivin ja passiivin ensimmäistä ja toista partisiippiä.

Kun perinteisessä kieliopissa kuvataan niitä sääntöjä, joilla agenttipartisiippeja muodostetaan, keskitytään melkein yksinomaisesti morfologisten seikkojen esittämiseen. Annetaan sääntöjä, jotka selittävät esim., millaisessa distribuutiossa ovat keskenään partisiippirakenteen genetiivi ja omistusliitteet, jotka ilmaisevat tätä rakennetta vastaavan relatiivilauseen subjektin.³ On silmiinpistävää, että hyvin vähän huomiota on omistettu partisiippiutumisosprosessien syntaktis-semanttisille rajoituksille. Joissakin kieliopissa on kuitenkin todettu, ettei (ainakaan kaikkia) kielteisiä relatiivilauseita voi muuttaa agenttipartisiipeiksi.⁴ Niinpä esim. (4):ää ei saa muodostaa (3):n perusteella:

(3) *kalakukko, jota en syönyt*

(4) **syömättömäni kalakukko.*

Mistään kieliopista ei kuitenkaan löydy mainintaa, joka estäisi esim. (6):n muodostamisen (5):n perusteella:

(5) *kahvi, jota mieleni teki*

(6) **mieleni tekemä kahvi.*

Ilmeisesti siis relatiivilauseen muotoisia idiomeja ei voi muuttaa agenttipartisiipeiksi. Kuten alempana yritän esittää, on olemassa suurehko joukko tapauksia, joissa agenttipartisiipin muodostaminen johtaa epäkieliopillisiin lauseisiin. Nämä tapaukset tuovat selvästi esiin erään puutteen perinteisessä kieliopissa: siinä annetut säännöt eivät ole tarpeeksi eksplisiittisiä. Ne

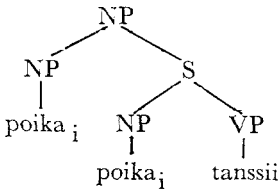
³ Vrt. esim. Ikola, Suomen kielen käsikirja s. 176 ja Hakulinen, SKRK s. 479—481.

⁴ Vrt. Hakulinen, SKRK s. 478.

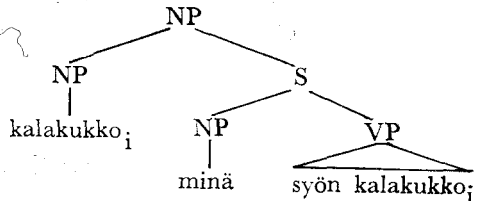
jättävät hyvin paljon intuitioiden varaan, ja mikäli ne olisi käsitettävä selviksi ohjeiksi siitä, miten lauseita muodostetaan, ne ovat luonteeltaan liian vahvoja ('overgenerating'). Ne sallivat epäkieliopillisten lauseiden muodostamisen, vrt. (6):een ylempänä.

Yllä todettiin, että kaikki pintarakenteen partisiippi on johdettava relatiivilauseiden syvärakenteista. Aktiivin I ja II partisiippi johdetaan (7):n tyyppisestä syvärakenteesta, jossa hallitseva NP ja upotetun lauseen NP-subjekti ovat samaviitteisiä,⁵ agenttipartisiippi taas johdetaan (8):n tyyppisestä syvärakenteesta, jossa hallitseva NP ja upotetun lauseen NP-objekti ovat samaviitteisiä.

(7)

(8)

On paikallaan tähdentää, että agenttipartisiippi on muodostettavissa vain jos suora objekti on samaviitteinen hallitsevan NP:n kanssa. Niinpä esimerkit (10) ja (12) ovat epäkieliopillisia, koska agenttipartisiippi on muodostettu ensimmäisessä adverbiaalini, toisessa epäsuoran objektin ollessa samaviitteinen ylempään NP:n kanssa:

(9) *maat, joissa olen vieraillut*(10) **vierailemani maat*(11) *tyttö, jolle annoin kalakukon*(12) **kalakukon antamani tyttö.*

Kajoamatta kovin tarkasti tarvittavien sääntöjen muodolliseen puoleen on ilmeistä, että ainakin seuraavat prosessit ovat tarpeen: (i) upotetun lauseen samaviitteinen elementti on poistettava, (ii) upotetun lauseen predikaattiverbi on muutettava adjektiiviksi ja (iii) siirrettävä hallitsevan NP:n eteen, (iv) sen ja subjektin täytyy saada oikeat morfologiset elementit (esim. genetiivin päätte, omistusliite jne.). Täten saamme tulokset

(13) *tanssiva poika*(14) *syömäni kalakukko.*

⁵ Ehdotan termiä *samaviitteinen* käytettäväksi vastaamaan englannin ilmausta *coreferential*.

Seuraavassa esitetään joukko tapauksia, joissa partisiipin muodostaminen on mahdotonta. Käsitelkäämme ensin kieltolauseita. (7):n tyyppiset rakenteet ovat ilmeisesti aina muutettavissa kielteisiksi:

- (15) *tanssimaton poika*
 (16) *väsymätön urheilija*
 (17) *kestämätön tilanne* jne.

(7), (15), (16) ja (17) ovat kaikki intransitiivisia. (7):ää vastaavien transitiivisten kieltolauseiden muuttaminen partisiipeiksi sen sijaan ei ole yhtä yksioikoista:

- (18) *sotaa käymättömät maat*
 (19) *?olutta juomaton ylioppilas*
 (20) *??äitiään rakastamaton poika*
 (21) *??omenaa syömätön poika*
 (22) *??amerikkalaisia vihaamattomat vietnamilaiset*
 (23) **onnettomuutta näkemätön mies*
 (24) **uutista kuulematon toimittaja.*

On mielenkiintoista todeta, että tällaisten kielteisten transitiivilauseiden agenttipartisiippivastineissa on selvästi kieliopillisuuden eri asteita. (18) tuntuu täysin kieliopilliselta. (19) on huonompi, ja lausekkeet (20—22) ovat vielä huonompia. (23) ja (24) tuntuvat epäkieliopillisilta. Lisäksi on ilmeistä, että lausekkeet (18—24) tulkitaan kieliopillisuudeltaan eri tavoin eri idiolekteissa: kaikki suomen puhujat eivät luultavasti yhtyisi äsken esitettyihin kieliopillisuuden arviointeihin. Niiden rajoitusten selvittäminen, jotka aiheuttavat kieliopillisuuden eri asteet, kaipaa lisätutkimusta. Voi kuitenkin todeta, että tosiot (18—24) viittaavat ei-diskreettisuuteen: lausekkeiden kieliopillisuus näyttää olevan asteittaista. Diskreeteillä kategorioilla ja binarismilla operoiva transformaatioteoria kohdannee tässä melkoisia formaalistamisvaikeuksia.

(8):aa vastaavia kielteisiä transitiivilauseita ei kuitenkaan koskaan voi muuttaa agenttipartisiipeiksi:

- (25) **toimittajan näkemätön onnettomuus*
 (= *onnettomuus, jota toimittaja ei nähnyt*)
 (26) **(minun) syömättömäni kalakukko*
 (27) **pojan rakastamaton äiti.*

Ilmaukset (25—27) ovat täysin mahdottomia. Alempana palaan niihin syihin, jotka mahdollisesti selittävät tämän ilmiön.

Käsitelkäämme seuraavaksi tempusten vaikutusta partisiipinmuodostukseen. Aktiivin I partisiippi ilmaisee nykyaikaa, II partisiippi mennyttä aikaa:

- (28) *tanssiva poika* (= *poika, joka tanssii*)
 (29) *tanssinut poika* (= *poika, joka tanssi | on tanssinut | oli tanssinut*).

Menneen ajan tempusten keskinäiset oppositiot neutraalistuvat siis II partisiipissa: (29) on kolmiselitteinen. Ainoa voimassa oleva oppositio on menemätön/mennyt aika.

Agenttipartisiipin suhteen esitetään usein, että vain menneen ajan tempuksen sisältävä verbi on muutettavissa partisiipiksi:⁶

(30) *syömäni kalakukko* (= *kalakukko, jonka söin | olen syönyt | olin syönyt*).

(31) *tapaamani tyttö* (= *tyttö, jonka tapasin | olen tavannut | olin tavannut*).

Mutta myös menemätöntä aikaa ilmaiseva verbinmuoto on muutettavissa agenttipartisiipiksi, mikäli se luontaiselta merkitykseltään on kontinuaatiivinen:

(32) *Iltapäivällä menen vihaamani professorin luo.*

(33) *Kunnioittamani opettaja täyttää 50 vuotta.*

(32) ja (33) ovat neliselitteisiä: *vihaamani* ja *kunnioittamani* voivat edustaa preesensia, imperfektiä, perfektiä ja pluskvamperfektiä. — Ohimennen voidaan panna merkille, että suomen strukturaalin preesensmorfeemin yksi allomorfi siis on /m/ tai /ma/.

Mutta kaikki kontinuaatiiverbit eivät salli preesensmuotonsa muuttamista agenttipartisiipiksi aivan vapaasti:

(34) *?Nyt jatkamamme matka tulee kestämään neljä tuntia.*

Tämän lauseen kieliopillisuus lienee kyseenalainen. Näin myös tämä kysymys kieltolauseiden tapaan kaipaa lisävalaisua.

Liittotempusten käyttö partisiippien yhteydessä tuntuu kovin marginaaliselta:

(35) *??menevä ollut poika* (= *poika, joka oli menevä*)

(36) *???menevä oleva poika* (= *poika, joka on menevä*)

(37) **olemani syövä piirakka* (= *piirakka, jonka olen|olin syövä*).

Agenttipartisiippi (37) tuntuu epäkieliopilliselta: mahdollisesti (35) ja (36) ovat tätä hiukan parempia. Ainakin eräiden henkilöiden mielestä (35) on parempi kuin (36). Tämä arviointi lienee selitettävissä tulostusrajoituksen ('output constraint') avulla. Yleensä pyritään karttamaan lauseita, joissa (kongruenssia lukuun ottamatta) kaksi samanlaista päätettä tai tunnusta joutuisi peräkkäin. Tämä selittää myös, miksi monikolliset liittotempukset tuntuvat merkillisiltä tai epäkieliopillisilta:⁷

(38) *???He olivat tulevat tänään.*

⁶ Näin esim. Saarimaa, Kielenopas s. 257—258.

⁷ Tästä huomiosta olen kiitollinen Kalevi Wiikille.

Aikasuhteisiin liittyy seuraavakin rajoitus:

- (39) **Uolevi osti pian romahtavan auton.* (= *Uolevi osti auton, joka pian romahti.*)
 (40) **Kirjoitin Kertulle lähettämäni kirjeen.* (= *Kirjoitin kirjeen, jonka lähetin Kertulle.*)

(39) ja (40) ovat molemmat epäkieliopillisia. Voimme siis todeta, että jokaista menneen ajan tempuksen sisältävää relatiivilauseetta ei voi transformoida agenttipartisiipiksi. Syynä epäkieliopillisuuteen tässä näyttää olevan se, että agenttipartisiipiksi muuttaminen ei ole sallittua, mikäli relatiivisen sivulauseen ilmaisema tekeminen on myöhempi kuin päälauseen ilmaisema tekeminen. (39):ssä auto romahti vasta ostamisen jälkeen ja (40):ssä kirje lähetettiin vasta kirjoittamisen jälkeen.

Sama periaate selittää myös liittotempusten mahdottomuuden agenttipartisiipeissa (sekä I ja II partisiipissa), vrt. (35—37). Liittotempusten viitehetki on aikaisempi kuin verbin ilmaiseman tekemisen ajankohta. Näin sama periaate selittäisi rakenteiden (35—37) ja (39, 40) epäkieliopillisuuden.

Moduksista indikatiivi on ainoa, joka on sallittu partisiipeissa. Lausekkeiden (42) ja (44) partisiipit ovat näin epäkieliopillisia:

(41) *piirakka, jonka poika* $\left\{ \begin{array}{l} \text{olisi} \\ \text{lienee} \end{array} \right\}$ *syönyt*

(42) **pojan* $\left\{ \begin{array}{l} \text{söisimä} \\ \text{syönemä} \end{array} \right\}$ *piirakka*

(43) *kalakukko, joka* $\left\{ \begin{array}{l} \text{olisi} \\ \text{lienee} \end{array} \right\}$ *pöydällä*

(44) **pöydällä* $\left\{ \begin{array}{l} \text{olisiva} \\ \text{lienevä} \end{array} \right\}$ *kalakukko.*

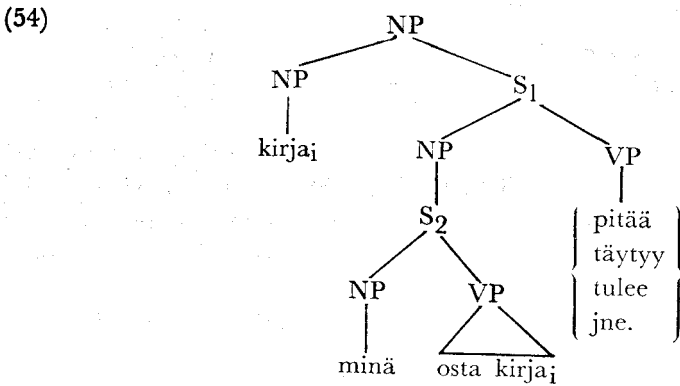
Oikeastaan (42):n ja (44):n mahdottomuus on heijastuma yleisemmästä rajoituksesta: mitkään infiniittimuodot eivät voi esiintyä muissa moduksissa kuin indikatiivissa. Indikatiivi puolestaan tietenkin on tuntomerkitön ('unmarked') eli nollamodus.

Seuraavaksi käsitellään kahta pinnallisesti hyvin erilaista rajoitusta. Ensimmäinen koskee nesessiivi-ilmauksia. Nesessiivi-ilmausta ei koskaan saa muuttaa partisiipiksi:

- (45) *kirja, joka minun pitää|täytyy|tulee ostaa*
 (46) **ostaa pitämäni|täytymäni|tulemani kirja*
 (47) **pitämäni|täytymäni|tulemani ostaa kirja*
 (48) *kirja, joka minun on ostettava*

- (49) ***ostettava olemani kirja*
- (50) ***olemani ostettava kirja*
- (51) *kirja, joka minun on ostaminen*
- (52) ***ostaminen olemani kirja*
- (53) ***olemani ostaminen kirja.*

(46), (47), (49), (50), (52) ja (53) ovat kaikki täysin mahdottomia. Mistä tämä johtuu? Nesessiivi-ilmaukset ovat kaikki yksipersonaisia. Yksipersonaisilla ilmauksilla on puolestaan syvärakenteessa lausesubjekti. Näin käsiteltävänä olevien lauseiden syvärakenne näyttää seuraavalta:

Syvärakenteesta (54) voi todeta, että sivulauseen samaviitteinen objekti on hallitsevasta NP:stä kahden lauseen etäisyydellä: kaksi S-noodia erottaa sen hallitsevasta NP:stä. Esittäkäämme nyt seuraava hypoteesi: upotettua lausetta ei saa transformoida partisiippiseksi, mikäli sen samaviitteinen elementti on syvempänä puussa kuin ensimmäisessä lauseessa lukien hallitsevasta NP:stä. Nimettäköön tämä hypoteesi *kahden lauseen periaatteeksi*. On paikallaan huomata, että kahden lauseen periaate tuntuu täysin luonnolliselta, mikäli partisiipinmuodostussäännöt ovat *syklisiä*. Syklinen sääntö eli kehäsääntö on sellainen transformaatio, jota sovelletaan puuta ylöspäin mentäessä ensin alimmassa upotetussa lauseessa, sitten toiseksi alimmassa lauseessa jne., kunnes päädytään alkusymboliin (S₁). Syklisten sääntöjen ominaisuuksiin kuuluu mm., että ne pystyvät vertaamaan vain »alakkaisia lauseita» määrittäessä transformaation sovellettavuutta. Tätä »alackaisten lauseiden vertaamista» voi havainnollistaa esim. IDENTTISEN NP:N POISTO -transformaatiolla. Tämä sääntö johtaa (56):n (55):stä, mikäli upotetun lauseen subjekti on vain yhden lauseen etäisyydellä hallitsevasta subjektista. Verrattakoon tätä (58):aan, jota ei voi muodostaa (57):stä, koska samaviitteinen subjekti upotetussa lauseessa on kahden lauseen etäi-

syydellä hallitsevasta subjektista. IDENTTISEN NP:N POISTOA ei voi soveltaa (57):ään, ja tämän rakenteen pintamuoto on näin (59), jossa upotetun lauseen *minä*-subjekti on edelleen näkyvässä pinnalla:

$$(55) \left[\text{Minä haluan} \left[\left[\text{minä syön piirakan} \right]_{S_2} \right]_{NP} \right]_{S_1}$$

(56) *Haluan syödä piirakan.*

$$(57) \left[\text{Minä haluan} \left[\left[\text{Ylermi pyytää} \left[\left[\text{minä syön piirakan} \right]_{S_3} \right]_{NP} \right]_{S_2} \right]_{NP} \right]_{S_1}$$

(58) **Haluan, että Ylermi pyytää, että syö piirakan.*

(59) *Haluan, että Ylermi pyytää, että minä syön piirakan.*

Saman universaalien periaatteen mukaan partisiipinmuodostussääntöä ei yksinkertaisesti voi soveltaa puuhun (54): hallitseva NP on kaksi lausetta ylempänä. Alempana osoitan, että partisiipinmuodostussäännöt tosiaan ovat syklisiä, ja täten nesessiivisten partisiippirakenteiden epäkieliopillisuus saa automaattisen selityksen.

Kahden lauseen periaate selittää myös, miksi (61) ja (63) ovat epäkieliopillisia:

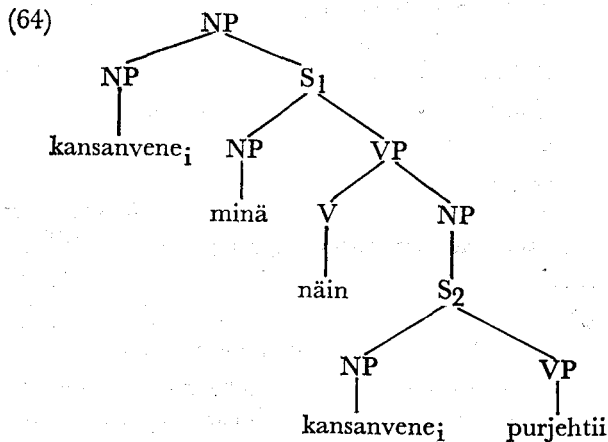
(60) *kansanvene, jonka näin purjehtivan*

(61) **purjehtivan näkemäni kansanvene*

(62) *kalakukko, jonka aioin syödä*

(63) **syödä aikomani kalakukko.*

Kyseiset syvärakenteet olisivat seuraavanlaisia:

(64):ssä samaviitteinen NP on hallitsevasta NP:stä kahden lauseen päässä ja siitä syystä ei voi muodostaa (61):tä. Samasta syystä (63) on mahdoton.

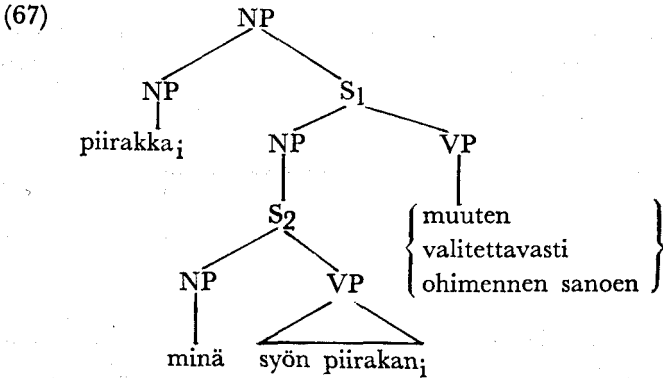
Voidaan panna merkille, että kahden lauseen periaate selittää myös lauseiden (42) ja (44) mahdottomuuden, mikäli muut modukset kuin indikaatiivi ovat syvärakenteeltaan ns. abstraktisia verbejä (vrt. Ross, »Auxiliaries as main verbs»). Tällöin sivulauseen samaviitteinen NP aina olisi kahta lausetta alempana konditionaali- ja potentiaalilauseissa, eikä siihen näin muodoin koskaan voitaisi soveltaa partisiipinmuodostussääntöjä. Samalla tavalla negaatiotapaukset (25—27) lienevät selitettävissä: myös negatio on syvärakenteessa verbi.

Jos relatiivilause sisältää lauseadverbiaalini, sitä ei yleensä voi transformoida agenttipartisiipiksi:

(65) *piirakka, jonka muuten|valitettavasti|ohimennen sanoen söin*

(66) **muuten|valitettavasti|ohimennen sanoen syömäni piirakka.*

Tämä rajoitus saa myös selityksensä kahden lauseen periaatteen avulla: on nimittäin ehdotettu, että kaikki adverbiaalit syvärakenteessa olisivat verbejä (vrt. Lakoff, Irregularity in syntax), ja mikäli tämä ehdotus on oikea, samaviitteinen NP sivulauseessa joutuu aina kahden lauseen päähän hallitsevasta NP:stä lauseadverbiaalini sisältävissä lauseissa. (65):n syvärakenne näyttäisi seuraaventyyppiseltä:

Huomattakoon, että (66):n tyyppinen fraasi on kylläkin kieliopillinen, mikäli lauseadverbiaali laajemman lausekehityksen puitteissa määrittää koko lausetta:

(68) *Muuten|valitettavasti|ohimennen sanoen syömäni piirakka oli homeessa.*

Tässä lauseessa lauseadverbiaali tietenkin määrittää myös VP:tä *oli homeessa* ja siitä syystä agenttipartisiippi on täysin mahdollinen. Toisaalta (66):n

tyyppiset agenttipartisiipin ja lauseadverbiaalin sisältävät fraasit ovat kuitenkin mahdollisia, mikäli lauseessa on myös toinen adverbiaali, esim. ajan adverbiaali:⁸

(69) *Eilen valitettavasti/muuten/ohimennen sanoen syömäni piirakka oli homeessa.*

Selitys saattaa olla, että (66):ssa kartetaan kaksiselitteisyyttä: mikäli (66) sellaisenaan olisi kieliopillinen, lauseadverbiaali saattaisi määrittää joko agenttipartisiippiä tai koko lausetta, vrt. (69):ään. Toisaalta ajan adverbiaalin esiintyminen (69):ssä tekee lauseen yksiselitteiseksi (ajan adverbiaali määrittää vain partisiippiä), ja siitä syystä seuraava lauseadverbiaali myös tulkitaan alaltaan ('scope') partisiippiin kuuluvaksi.

Yllä todettiin jo, että agenttipartisiippisääntöjä ei ilmeisesti saa soveltaa idiomeihin:

(70) *kahvi, jota mieleni teki*

(71) **mieleni tekemä kahvi.*

Seuraavaksi käsittelemme eräitä omistusliitteisiin liittyviä rajoituksia. Tuntuu siltä, ettei suffiksillinen agenttipartisiippi, joka liittyy suffiksilliseen pääsanaan, ole täysin hyväksyttävä:

(72) *hänen kirjansa, jonka (minä) olen lukenut*

(73) *?hänen lukemani kirjansa.*

(73) tuntunee hieman merkilliseltä. Mutta se muuttuu paremmaksi, jos sivulauseen subjekti myös ilmaistaan persoonapronominin genetiivimuodolla:

(74) *hänen minun lukemani kirjansa.*

Seuraavat lauseet sen sijaan kaikki lienevät huonompia:

(75) *?minun (meidän) lukemamme kirjani*

(76) **minun lukemani kirjani*

(77) *?hänen_i hänen_k lukemansa kirjansa.*

Mikäli esitetyt kieliopillisuuden ja hyväksyttävyyden arvioinnit pitävät paikkansa, voidaan esittää seuraava toteamus lausekkeiden (72–77) keskinäisistä eroista: mikäli kaksi omistusliitettä yhdistetään tällaisissa rakenteissa, tulostuva lause muuttuu sitä huonommaksi, mitä »persoonaltaan samanlaisemmista» suffikseista on kysymys. Toisin sanoen (74) on paras, koska agenttipartisiipin suffiksi on eripersonainen kuin pääsanana: edellisessä muodossa persoona on yksikön ensimmäinen ja jälkimmäisessä yksikön kolmas. (75) tuntunee huonommalta, koska siinä on kysymys samasta persoo-

⁸ Tästä huomiosta olen kiitollinen Göran Karlssonille.

nasta (nim. ensimmäisestä), vaikka eri luvusta. Ja vihdoin (76) on epäkieliopillinen, koska siinä on kaksi identtistä suffiksia. (77) tuntuu myös marginaaliselta: siinä *hänen*-sanan kahdella esiintymällä on eri tarkoite.

Kyseinen omistusliitteiden hierarkkinen käyttäytyminen on luultavasti tulostusrajoitus, laadultaan samanlainen kuin yllä käsittelemämme liittotempuksiin kuuluvat rajoitukset, vrt. (35) ja (36). Ilmeisesti pinnalla pyritään karttamaan suffiksijonoja, joissa osaset ovat identtisiä (poikkeuksena kongruenssi). Voimme taas panna merkille, ettei kieliopillisuutta voi katsoa diskreetiksi käsitteeksi: on epäkieliopillisia lauseita ja on kieliopillisia lauseita, mutta näiden kahden ihanteen väliin mahtuu suuri joukko rajatapauksia. Reaktiot (73, 75, 76, 77) -tyyppisiin lauseisiin saattavat vaihdella hyvin paljon eri idiolekteissa. Tuntuu näin ollen selvältä, että on yksinkertaistettua operoita vain käsitteillä »kieliopillinen» ja »epäkieliopillinen». On kieliopillisuuden eri asteita, jotka eivät (kaikki) ole performanssitekijöihin palautuvia.

Partisiipinmuodostussääntöjä ei voi soveltaa, mikäli hallitseva NP on pronomini:

- (78) *Sen|minun|hänen|jokaisen, joka on rikas, täytyy antaa.*
- (79) **Rikkaan olevan sen|minun|hänen|jokaisen täytyy antaa.*
- (80) *Kaikkien, jotka ovat rikkaita, täytyy antaa.*
- (81) **Rikkaita olevien kaikkien täytyy antaa.*

Tämä rajoitus lienee sama, joka tavallisesti estää normaalien adjektiivien esiintymisen pronominiin attribuutteina:

- (82) *Se, joka on paras, voittakoon kilpailun.*
- (83) **Paras se voittakoon kilpailun.*
- (84) *?Hän, joka on kaunis, menestyy.*
- (85) **Kaunis hän menestyy.*

Myöskään erisnimien eteen transformoidut partisiipit eivät tunnu täysin kieliopillisilta:

- (86) *Uolevi, jonka eilen näin kadulla, on sairastunut.*
- (87) **Eilen kadulla näkemäni Uolevi on sairastunut.*
- (88) *Uolevi, joka on sairastunut*
- (89) **sairastunut Uolevi.*

Tämä rajoitus on varmasti sukua sille rajoitukselle, joka (ainakin eräissä tapauksissa) estää adjektiiviattribuuttien esiintymisen erisnimien edessä; erisnimeä edeltävät adjektiivit tuntuvat usein joko idiomaattisen tapaisilta tai hiukan halventavilta, mikäli ne eivät ole epäkieliopillisia:⁹

⁹ Mahdollisesti tämä rajoitus pätee vain henkilönnimien suhteen. Tuomo Tuomi on huomauttanut, että sellainen fraasi kuin *sumuinen Lontoo* tuntuu täysin normaalilta.

(90) *pikku Pekka*(91) **kaunis Kerttu* (vrt. *kaunis Helena*)(92) **menestyksellinen Vennamo*.

Kun sekä kvanttori että agenttipartisiippi edeltävät pääsanaa, voidaan panna merkille mielenkiintoinen seikka: kvanttorin ja partisiipin keskinäinen järjestys ei ole vapaa.

(93) *Muutamatsuntutemani henkilöt olivat paikalla.*(94) *Tutemani muutamatsuntutemani henkilöt olivat paikalla.*

(93) merkitsee yksiselitteisesti 'några personer jag kände var närvarande', kun taas (94):n yksiselitteinen merkitys on 'de få personer jag kände var närvarande'. Väite, että suomessa on vapaa sanajärjestys, ei siis täysin pidä paikkaansa.¹⁰ (93) ja (94) selittyvät luultavasti ala ('scope') -käsitteen avulla. Kvanttorit saattavat syvärakenteessa sijaita eri korkeuksilla puussa. (93):ssa kvanttori dominoi partisiippiä edustavaa relatiivilauseetta, kun taas (94):ssä näiden suhde on päinvastainen. KVANTTORINLASKU-transformaatio johtaa automaattisesti oikeat pintalauseet tämääntyyppisistä syvärakenteista.

Tämän ilmiön suhteen tavalliset adjektiivit eroavat agenttipartisiipeista. Kvanttorin täytyy aina edeltää adjektiiviattribuuttia pintarakenteessa:

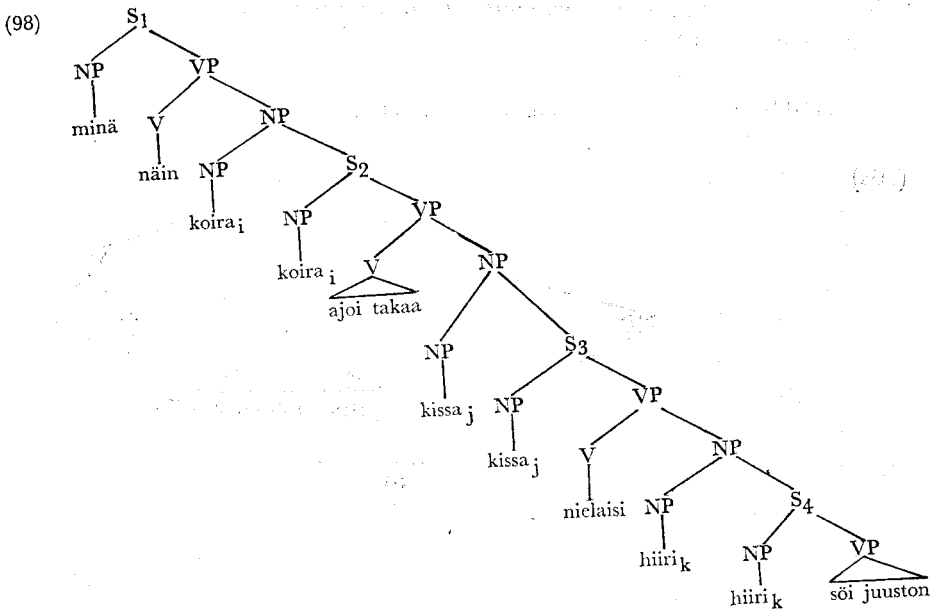
(95) *Muutamatsutemiit työt olivat läsnä.*(96) **Kauniit muutamatsutemiit työt olivat läsnä.*

Palatkaamme vihdoin yllä esitettyyn väitteeseen, että partisiipinmuodostussäännöt ovat syklisiä. Tutkikaamme oikealle ja vasemmalle haarautuvien ('right-branching, left-branching') sekä pesiytyvien ('nesting, self-embedding') syvärakenteiden edustusta pintarakenteissa siinä tapauksessa, että partisiipinmuodostussääntöjä sovelletaan.

Oikealle haarautuvan lauseen (97) syvärakenne on (98):

(97) *Nåin koiran, joka ajoi takaa kissaa, joka nielaisi hiiren, joka söi juuston.*

¹⁰ Toinen tapaus, jossa pintarakenteessa ei ole vapaata sanajärjestystä, koskee tematisaatiota. Teema tuodaan johtoon epäsuoran sanajärjestyksen avulla. Näin *kadulla on auto* merkitsee 'det står en bil på gatan', joka tietenkin on toista kuin *auto on kadulla* 'bilen står på gatan'. Käänteinen sanajärjestys näissä tapauksissa vastaa ruotsin muodollista subjektia ja englannin "existential *there*" -rakennetta.

Partisiipinmuodostussäännöt ovat syklisiä siten, että sääntöjä sovelletaan ensin syvimpään lauseeseen, tässä tapauksessa S_4 :ään, sen jälkeen S_3 :een, jne. Kaikki sovellukset ovat optionaalisia (valinnaisia). Jos sääntöä sovelletaan vain S_4 :ään, saamme (99):n, jos sitä sovelletaan myös S_3 :een, saamme (100):n, ja jos sitä sovelletaan myös S_2 :een, tulos on (101):

(99) *Näin koiran, joka ajoi takaa kissaa, joka nielaisi juuston syöneen hiiren.*

(100) *Näin koiran, joka ajoi takaa juuston syöneen hiiren nielaisutta kissaa.*

(101) *?Näin juuston syöneen hiiren nielaisutta kissaa takaa ajaneen koiran.*

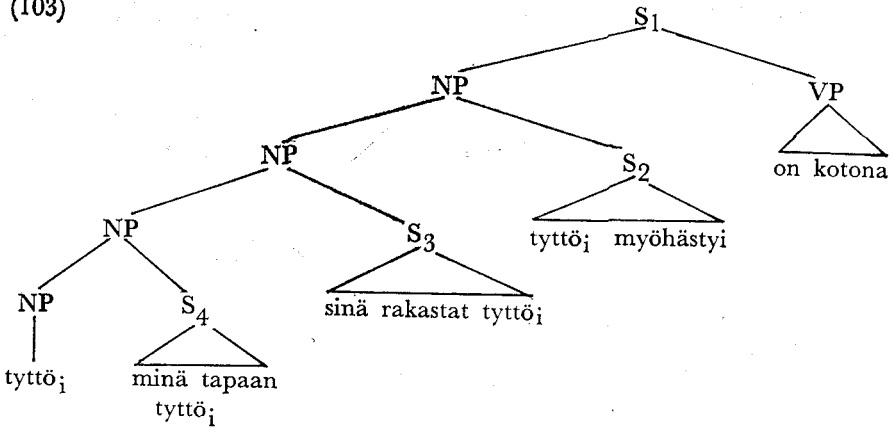
Virkkeet (99—101) ovat kaikki kieliopillisia. Toisaalta on kuitenkin ilmeistä, että lauseiden hyväksyttävyyttä ('acceptability') laskee sitä jyrkemmin, mitä useammin partisiipinmuodostussääntöjä on sovellettu. Lauseiden syntaktis-semanttinen purkaminen tulee sitä vaikeammaksi, mitä enemmän agentti-partisiippeja ne sisältävät.

Eräs syy siihen, että (101) tuntuu hieman merkilliseltä, on että suomen painotussäännöt ikään kuin joutuvat ristiriitaan keskenään. *Juuston syöneen hiiren* -tyyppisissä rakenteissa ensimmäinen konstituentti normaalisti saa voimakkaamman painon kuin kolmas, sanokaamme *juuston syöneen hiiren*. Toisaalta *hiiren* pitäisi saada painoarvo 1 fraasissa *hiiren nielaisutta kissaa*. Mutta sama konstituentti ei tietenkään samanaikaisesti voi saada kahta eri painoastetta. Tämä ristiriita on ainakin osasy (101):n alhaiseen hyväksyttävyyteen.

Seuraavaksi tutkittakoon vasemmalle haarautuvia rakenteita. (102):n syvärakenne on (103):

(102) *Tyttö, jonka tapasin, jota rakastat, joka myöhästyi, on kotona.*

(103)

Partisiipinmuodostussäännön eri sovelluskerrat antavat seuraavat tulostusrakenteet:

(104) *Tapaamani tyttö, jota rakastat, joka myöhästyi, on kotona.*

(105) *Tapaamani rakastamasi tyttö, joka myöhästyi, on kotona.*

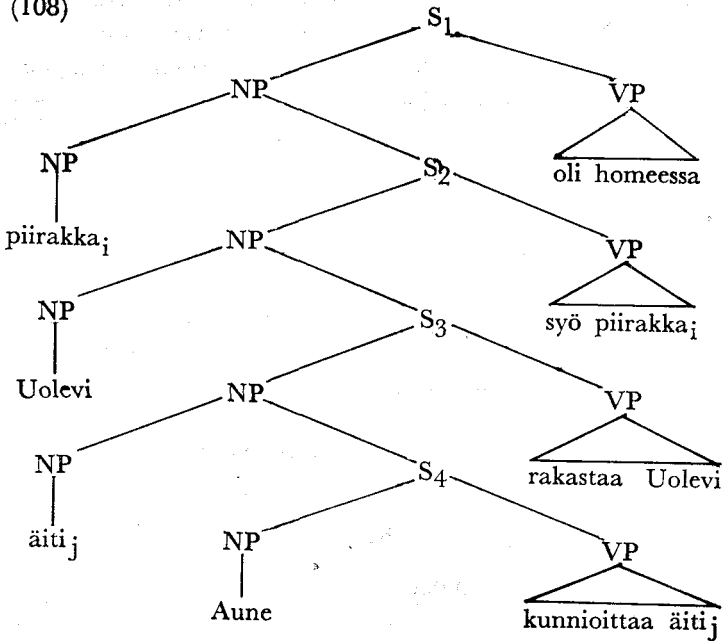
(106) *?Tapaamani rakastamasi myöhästynyt tyttö on kotona.*

Voidaan todeta, että vasemmalle haarautuvat rakenteet käyttäytyvät aivan samoin kuin oikealle haarautuvat: virkkeet (104—106) lienevät kaikki kieliopillisia, mutta niiden hyväksyttävyyys ja tajuttavuus laskee numerojärjestyksessä.

Tarkastelkaamme lopuksi pesiytyviä relatiivilauserakenteita. (107):n syvärakenne on (108):

(107) *???Piiirakka, jonka Uolevi, jota äiti, jota Aune kunnioittaa, rakastaa, söi, oli homeessa.*

(108)

(107) on kieliopillinen muttei silti ole hyväksyttävissä. On mielenkiintoista todeta, että pesiytyvien rakenteiden suhteen partisiipinmuodostussäännöt tulostavat rakenteita, jotka ovat hyväksyttävämpiä kuin (107):

- (109) ??*Piirakka, jonka Uolevi, jota Aunen kunnioittama äiti rakastaa, söi, oli homeessa.*
- (110) ?*Piirakka, jonka Aunen kunnioittaman äidin rakastama Uolevi söi, oli homeessa.*
- (111) (?)*Aunen kunnioittaman äidin rakastaman Uolevin syömä piirakka oli homeessa.*

Intuitiivisesti saattaisi tuntua siltä, että partisiippien (ja yleisemmin lauseenvastikkeiden) käyttö mutkistaa lauserakennetta, ja näin onkin ilmeisesti asian laita oikealle ja vasemmalle haarautuvissa rakenteissa. Mutta pesiytyvät rakenteet käyttäytyvät päinvastoin: partisiippien käyttö tekee tulostuslauseen hyväksyttävämmäksi.

Yllä olemme voineet todeta, että on olemassa suurehko joukko partisiipinmuodostusta koskevia rajoituksia, joita ei perinteisen kieliopin sääntöjä formuloitaessa ole otettu huomioon: syy tähän on perinteisen kieliopin puutteellinen eksplisiittisyys. Ilmeisesti yllä käsittelemämme rajoitukset eivät ole ainoat.

Osa rajoituksista on selitettävissä luontevasti transformaatioteorian puitteissa: tämä koskee varsinkin »kahden lauseen periaatetta». Mutta monet muut rajoitukset jäävät ainakin toistaiseksi vaille tosi selvitystä. Joka tapauksessa ne on otettava huomioon jokaisessa tarkkuuteen tähtäävässä kielioppi-mallissa, olkoon se sitten »perinteinen», strukturaali tai transformationaali.

LÄHTEITÄ

- HAKULINEN, LAURI Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Keuruu 1968.
IKOLA, OSMO Suomen kielen käsikirja. Turku 1968.
LAKOFF, GEORGE Irregularity in syntax. Julkaisematon väitöskirja. Indiana University 1965.
PENTTILÄ, AARNI Suomen kielioppi. Porvoo 1963.
ROSS, JOHN R. Auxiliaries as main verbs. Moniste. MIT 1970.

On the relationships between participles and relative clauses in Finnish

Fred Karlsson

The purpose of this paper is to investigate some of the restrictions which well-formed participle constructions in Finnish have to obey. Most of the paper is devoted to an examination of the *agent participle* ('agenttipartisiippi'). Previous descriptions mostly give only morphological information about the formation of agent participles. Here the attention is focussed upon some syntactic and semantic restrictions.

All participles have to be derived from underlying relative clauses. A number of cases where relative clauses cannot be transformed to participles are discussed. For the agent participles, the most important ones are (i) when the relative clause is in the negative, (ii) when the coreferential noun phrase is further than two sentences down from the head noun in deep structure (cf. an ungrammatical phrase such as **purjehtivan näkemäni kansanvene* 'the folk-boat which I saw sailing'), (iii) when the head noun is a

pronoun or a proper noun, and (iv) when the relative clause is (part of) an idiom.

It is pointed out that restriction (ii) can be explained naturally within the framework of transformational grammar under the assumption that the participle formation rule(s) is (are) in the cycle. For many of the other restrictions, however, no real explanation can be offered at the present moment.

Some evidence is adduced to show that the participle formation rules are cyclical. In the case of left- and right-branching deep structures, repeated applications of the participle formation rules tend to make the output sentences unacceptable. Self-embedded structures with more than two embedded relative clauses also tend to be unacceptable. In this case, however, repeated applications of the participle formation rules make the output sentences more acceptable than the unchanged nested structures.